

УДК 811.111

**MODERN CLASSIFICATIONS OF THE BIBLICAL IDIOMS
СУЧАСНІ КЛАСИФІКАЦІЇ БІБЛІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ****Leshchenko N.V. / Лещенко Г. В.**
d.philol.s., prof. / д.філол.н., проф.

ORCID: 0000-0002-5316-0628

Hrechukha L.O. / Гречуха Л. О.*s.philol.s., as.prof. / к.філол.н., доц.*

ORCID: 0009-0007-0992-0750

*Cherkasy State Technological University, Cherkasy, Shevchenka Blvd., 460, 18005**Черкаський державний технологічний університет, Черкаси,**бул Шевченка, 460, 18005*

Анотація. У статті розглянуто сутність поняття «біблійний фразеологізм», визначено його специфічні риси та критерії вирізнення з-поміж інших мовних одиниць. Особлива увага присвячена принципам класифікації біблійних фразеологізмів. До найбільш поширених класифікацій відносять класифікації за етимологічним і семантичним критеріями, за типом формування, за хронологічним критерієм, за ступенем їхнього зв'язку з Біблією, за критерієм їх відповідності рівням мови, за тематичним принципом.

Ключові слова: біблеїзм, біблійний фразеологізм, класифікація біблеїзмів, критерії класифікації.

Вступ. Біблія – це одне з найстаріших і найпопулярніших священних писань, перекладених багатьма мовами. Ідентифікація та відтворення біблеїзмів під час перекладу є однією з найактуальніших проблем перекладознавства. Серед чинників українська дослідниця О. В. Дзера називає наступні: 1) біблеїзми складають вагомий шар англійської та української фразеології; 2) Святе Письмо створює універсальний культурний код, крізь призму якого може бути сприйнята уся література християнського світу [2, с. 131].

Вивчення лінгвістичної літератури, присвяченої дослідженню біблійних фразеологізмів (біблеїзмів), показало, що вони становлять важливий і цікавий шар фразеології у багатьох мовах світу, оскільки їх відбір у кожній мові відбувається з одного загального джерела – Біблії. Біблійна фразеологія англійської мови, з одного боку, є частиною її фразеологічної системи, і, отже, біблійний фразеологізм набуває всіх диференціальних ознак фразеологічної одиниці, а з іншого боку, біблеїзми мають низку специфічних ознак, зумовлених їх походженням й особливою семантикою, а також стилістичною характеристикою та певними функціями у мові. Дослідження... становить мету нашої наукової розвідки.

Основний текст. Термін «біблеїзм» представляє собою багатопланове лінгвістичне явище, проте його визначення і досі залишається розмитим. Загалом, *біблеїзми* розглядаються як мовні одиниці, що були запозичені з біблійних текстів та сюжетів, такі як слова, сталі словосполучення та цитати.

О. С. Ахманова ввела в науковий обіг термін «біблеїзм» у своєму «Словнику лінгвістичних термінів» у середині ХХ століття, ідентифікуючи його як «біблійне слово або вираз, що став частиною загальної мови» [див. 1, с. 36]. Це широке визначення охоплює як окремі слова та вирази, так і прислів'я

та приказки.

Сучасні словники розширюють концепцію біблеїзмів, використовуючи терміни «фразеологічні сполучення» та «біблійні афоризми». У той же час, представники церкви вважають будь-яке слово чи вираз із тексту Святого Письма біблеїзмом, незалежно від перекладу чи мови оригіналу тексту. Деякі вчені включають до поняття біблеїзмів вирази, які увійшли в мову з молитовних текстів.

Є. М. Верещагін розглядає біблеїзми як окремі слова, сталі словосполучення, цілі вирази і навіть фрази, які мають своє коріння в Біблії або були піддані семантичному впливу біблійних текстів, навіть якщо вони не асоціюються з Біблією в сучасній мовній свідомості [там само, с. 37].

Т. О. Берднікова і Н. А. Уарова вважають, що термін «біблеїзм» охоплює різноманітні аспекти і включає в себе «фразеологізми, афоризми біблійного походження, крилаті слова та вирази, стійкі поєднання слів, які прямо або опосередковано пов'язані з конкретними біблійними сюжетами та ситуаціями, а також цитати зі Святого Письма» [3, с. 112].

З літературознавчого погляду до біблеїзмів належать цитати з Біблії, старозавітні посилання та алюзії, що виявляються у творчості письменників. З лінгвістичної точки зору біблеїзми включають біблійні слова та висловлювання, які використовуються в мові і становлять значущу невід'ємну частину мовної культури.

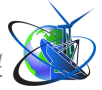
Лінгвістична інтерпретація біблеїзмів визначається дослідницьким підходом. Деякі дослідники розглядають їх у вузькому розумінні, як «сталі поєднання (фразеологізми), які відрізняються смисловою закінченістю, відтворюваністю (з можливими варіантами), семантичною та стилістичною маркованістю» [4, с. 20]. Інші розглядають біблеїзми більш широко і включають до їхнього складу висловлювання, утворені на основі біблійних сюжетів.

Більшість дослідників у своїх працях визнають біблеїзми як фразеологізми та цитати з біблійних текстів. Наприклад, визначення А. Біріха та Й. Матешича вказує на те, що біблеїзми представляють собою «мовні одиниці, запозичені з Біблії», при цьому «значну частину з них становлять стійкі поєднання, а також цілі вирази і навіть фрази» [5, с. 41]. Схожим чином визначають біблеїзми О. В. Кунін, В. Г. Гак, С. Бен-Лев, К. М. Дубровіна, Л. М. Грановська, А. О. Жолобова, О. В. Камінська, А. В. Григор'єв, Н. Є. Іванова, А. П. Корнеєва, О. В. Реунова [див. 1, с. 37].

Однак в інших дослідженнях визначення біблеїзмів обмежується окремими словами або поєднаннями слів, які були запозичені зі Святого Письма. О. С. Семенова розглядає біблеїзми як «особливу групу у системі образних засобів літературної мови» [там само].

Г. В. Белікова вважає терміни «біблеїзм» і «біблійний фразеологізм» синонімічними, що випливає з її розуміння біблійності. Під біблійністю вона розглядає [див. 8, с. 32]:

а) істинні фразеологізми / цитати, сформовані у біблійних текстах (*to cast pearls before swine* – метати бісер перед свинями; *salt of the earth* – сіль землі);

б) вирази, утворені з вільних словосполучень, які зустрічаються у текстах Біблії (*to wash one's hands* – вмивати руки; *to bury one's talent(s) [in the earth]*; *to waste one's talent(s) (abilities)*; *hide one's light nid bushel* – заривати свій талант у землю);

в) алюзії, які містять слова з біблійною етимологією (*a Judas kiss, kiss of Judas* – поцілунок Юди, Іудин поцілунок; *Belshazzar's feast* – бенкет Валтасара).

Деякі автори визначають біблеїзми як структурні одиниці, які формуються під час образного переосмислення біблійних сюжетів, включаючи слова, словосполучення та речення [там само]. Ці біблеїзми можна розподілити за різними рівнями мови: лексичні (еквівалентні окремому слову), фразеологічні (еквівалентні словосполученню) та пареміологічні (еквівалентні за структурою пропозиції).

Згідно з Н. В. Климович, біблеїзми можуть представляти собою «слова (терміни, зафіксовані у тексті Святого Письма, такі як антропоніми, топоніми, релігійні терміни) та фразеологічні одиниці (як запозичені з тексту Святого Письма або утворені на основі біблійних оповідей та сюжетів). Біблеїзми-слова (наприклад, імена власні та назви божественних істот) можуть використовуватися в складі вокативних вигуків» [див. 1, с. 38].

Іншим способом розуміння біблеїзмів є визначення, яке подає В. М. Мокієнко та його послідовники. Вони вважають, що біблійні одиниці не лише запозичуються з тексту Біблії, але також можуть виникати на основі біблійних сюжетів та переказів [там само]. Це розуміння є значущим, оскільки серед біблеїзмів, зокрема біблійних фразеологізмів, існує значна група одиниць, які визнаються біблійними фразеологізмами, хоча самої фразеології в Біблії немає.

Наприклад, у виданні «Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів» за редакцією С. Єрмоленка біблеїзми фактично обмежуються стійкими висловами, які отримали статус фразеологічних одиниць. Наприклад: «біблеїзми – вислови зі Святого Письма, що вживаються в літературній мові, зокрема в художньому та публіцистичному стилях, з метою створення словесно-художніх образів. Наприклад: *нести свій хрест, адамові діти, святая святих, вавилонське стовпотворіння*» [див. 10, с. 41].

У сучасному мовознавстві широко поширена думка, що біблеїзм може бути розглянутий як «універсальна конотативна одиниця мови з певним символічним значенням, сформованим за контекстом Біблії чи біблійним сюжетом». У такому розумінні до поняття «біблеїзм» можуть бути включені різні структурні різновиди, такі як лексичні біблеїзми (*Авель, Вавилон, Ірод, Каїн* та ін.), фразеологізовані біблеїзми (*вавилонський потоп, Давид і Голіаф, єгипетські кари* та ін.) і пареміологічні біблеїзми (*віддати кесареві кесарево, а Боже Богові; не сотвори собі кумира* та ін.) [там само].

Отже, при усій різноманітності визначень, наразі не існує єдиного розуміння терміну «біблеїзм», а визначення, яке було б прийнятним для уніфікації біблійних одиниць, поки що залишається невіопрацьованим. У нашому дослідженні ми виходимо з того, що біблеїзм – це універсальна конотативна одиниця мови з певним символічним значенням, сформованим за

контекстом Біблії чи біблійним сюжетом. Це поняття охоплює такі структурні різновиди, як лексичні біблеїзми, фразеологізовані біблеїзми, пареміологічні біблеїзми. Розглянемо докладніше групу біблійних фразеологізмів.

Біблійні фразеологізми (або **біблеїзми**), які мають своє коріння у Біблії, є доволі поширеними і актуальними в сучасному світі. Важливо відзначити, що біблеїзми поширені лише в країнах, де християнство є домінуючою релігією. Наприклад, в країнах Азії, таких як Японія, Китай та Індія, де основні релігії – буддизм, даосизм і індуїзм – біблеїзми майже відсутні. Хоча представники християнської віри можуть бути присутні в цих країнах, їх кількість є дуже обмеженою. Для того, щоб біблеїзми були поширеними, важливо, щоб більшість населення сповідувала християнство. У таких країнах, як Німеччина, Велика Британія та Україна, біблеїзми є широко розповсюдженими, оскільки більшість населення в цих країнах за віросповіданням є християнами [6, с. 38].

Біблеїзми англійської мови, з одного боку, є частиною її фразеології і володіють усіма диференціальними ознаками фразеологічної одиниці, а з іншого – біблеїзми мають низку характерних ознак, зумовлених їхнім походженням та специфічною семантикою, стилістичними характеристиками та окремими функціями у мові. До специфічних рис біблеїзмів вчені відносять, насамперед, їхню змістову структуру з чітко окресленими морально-дидактичними та морально-етичними компонентами, а також лінгвостилістичні особливості, що реалізуються в конотативності їхньої семантики [11, с. 103].

Виходячи із складної природи поняття, цілком закономірною є відсутність загальної класифікації біблеїзмів, оскільки мовознавці спираються на різні критерії. Розглянемо деякі з них детальніше.

За **типом формування** В. Г. Белікова вирізняє такі біблійні фразеологічні одиниці мови [див. 8]:

(1) **«чисті» біблійні цитати**, які сформувалися як фразеологізми безпосередньо у текстах Біблії (наприклад: «*зцілися сам*»; «*сіль землі*»);

(2) **фразеологізми, сформовані на основі вільних словосполучень** біблійних текстів і закріплені в сучасних мовах у фразеологічному значенні (наприклад: «*земля обітована*», «*вмивати руки*», «*заривати талант у землю*»);

(3) **фразеологізми-біблійні алюзії**, що містять у своїй семантико-синтаксичній структурі слова-компоненти біблійного походження (наприклад: «*бенкет Валтасара*»; «*харчуватися медом і акридами*»; «*старий, як Мафусаїл*»).

За **етимологічним принципом**, тобто з точки зору походження, біблійні фразеологізми поділяються на такі види [5, с. 14]:

1) **вирази, які відрізняються цілісністю значення** власне у самому тексті Біблії (*to keep as the apple of smb's eye* – «зберігати як зіницю ока», *(the) alpha and omega* – «альфа і омега»);

2) **фразеологізми, утворені на ґрунті вільних словосполучень** з Біблії, які потім отримали нове фразеологічне значення (*to hide one's light under a bushel* – «зарити талант у землю»);

3) **фразеологічні одиниці, які не представлені своїм лексичним складом у тексті Біблії**, але семантично визначені ним (*forbidden fruit* – «заборонений

плід»).

Пізніше ця класифікація була доповнена четвертим видом – **фразеологічними одиницями, які обумовлені загальним змістом Біблії** (*the end of the World* – «кінець світу»).

Н. П. Матвєєва розподіляє біблійні фразеологізми на дві великі групи за **хронологічним критерієм** [9, с. 79]:

1. **«Передбіблійні фразеологічні одиниці»** (*the root of the evil* – «корінь зла», *the salt of the Earth* – «сіль землі»). До цієї групи зараховуються фразеологізми, які у тексті Біблії виступали в якості вже сформованих метафоричних узагальнено-образних зворотів. Йдеться про чисельні власно біблійні метафоричні звороти, що використовувалися у притчах і проповідях Христа, пророків, євангелістів (*a mote in smb's eye* – «дрючок у чужому оці», «чужий недолік»; *to search one's heart* – «аналізувати свої дії»).

2. **«Післябіблійні фразеологічні одиниці»**, які поділяються на дві підгрупи:

(1) біблійні фразеологізми, утворені внаслідок метафоризації біблійних вільних словосполучень (*the slaughter of the innocents* – «побиття немовлят»); до речі, саме до цієї підгрупи відносяться інтернаціональні біблійні фразеологізми;

(2) біблійні фразеологізми, які взагалі відсутні в Біблії у прямому або переносному значенні, а формуються у мові, ґрунтуючись на тих чи інших сюжетах з Біблії (*to cast one's bread upon the waters* – «пускати хліб по воді»). Біблеїзми такого типу переважно не зустрічаються в інших мовах і вважаються національно запозиченими.

Інший відомий мовознавець В. Г. Гак пропонує такі критерії класифікації біблеїзмів [7, с. 9]:

1. За **ступенем їхнього зв'язку з Біблією**:

(1) **Первинні біблеїзми**, що безпосередньо відображають біблійний текст або ситуацію. До цієї групи зараховують більшість біблеїзмів. Наприклад, вирази '*a lamb of God*' (агнець Божий), '*alpha and omega*' (альфа та омега), '*manna from heaven*' (манна небесна), '*the promised land*' (земля обітована). Як бачимо, всі ці біблеїзми мають еквівалент, оскільки вони прийшли з одного джерела – з Біблії.

(2) **Вторинні біблійні фразеологізми**, які лише побіжно пов'язані з текстом Біблії. Фразеологізм біблійного походження у творі «Маленькі жінки» (*It's past nine, and dark as Egypt*) є саме вторинним – тут йдеться про дев'яту кару, яку Господь послав на єгиптян за непослух фараону.

(3) **Безпосередні біблеїзми**, які відносяться власне до Біблії. Наприклад, фрагмент, де Ісус говорить: '*But I tell you not to resist an evil person. But whoever slaps you on your right cheek, turn the other to him also*'. До цієї ж групи належить фразеологізм '*out of the mouths of babes and sucklings*', який має пряме значення і перекладається як «новачок, або недосвідчений», дослівно перекладається як «новонароджена дитина, грудна дитина».

(4) **Опосередковані біблеїзми**, тобто ті, де є ознаки запозичення з інших мов або авторства інших оповідачів. Прикладом біблеїзмів з переносним значенням може слугувати вираз '*a lost sheep*', який перекладається як

«заблукавши вівця», або як «людина, яка збилася з праведного шляху».

2. За семантикою:

(1) **Біблеїзми з прямим значенням** (*babes and sucklings* – «новачки, недосвідчені люди»; *the holy of holies* – «святая святих»).

(2) **Біблеїзми з переносним значенням** (*to eat one's words* – «забрати свої слова назад»; *a lost sheep* – «людина, яка втратила дорогого вівця»).

С. Онопрієнко виокремлює три групи біблійних фразеологізмів, застосовуючи критерій їх **відповідності рівням мови**, а саме [див. 8]:

1. **Лексичні біблеїзми** (*фарисей, Мафусаїл*).

2. **Фразеологічні біблеїзми** (*цап відбувайло*).

3. **Пареміологічні біблеїзми** (*Хто не працює, той не їсть*).

Ще однією, доволі розповсюдженою є класифікація за **тематичним принципом**, відповідно до якої вирізняють такі групи [див. 8]:

1. **Біблеїзми-власні назви** є досить поширеними у мові будь-якої християнської країни. Тому ці власні назви часто стають загальними назвами, наприклад: *Ірод, Каїн, Самсон*. Такі власні назви також входять до складу біблійних фразеологічних одиниць: *Соломонове рішення, співати Лазаря*. Досить багато біблеїзмів-власних назв вживаються як власні назви для найменування людини: і в англійській, і в українській мовах зустрічаються такі імена, як *Данила (Daniel), Илля (Elijah), Марія (Mary, Maria), Матвій (Matthew)* та ін. Зазначимо, що в англійській мові виражена тенденція називати дитину ім'я біблійного, на відміну від української мови.

2. **Біблеїзми-топоніми** – це географічні назви, згадані в тексті Святого Письма (*Вавилон, Назарет, Голгофа*), які можуть входити до складу фразеологізмів: *Вавилонське стовпотворіння, Єрихонські труби* тощо. В усному мовленні біблеїзми-топоніми використовуються в якості алюзій, тобто непрямих посилань на певний біблійний сюжет.

3. **Біблеїзми-релігійні реалії** – це слова, які використовуються у практиці відправлення релігійних обрядів та у найменуванні предметів церковного побуту, а також найменування божественних істот (*хрещення, слей, миро, вівтар, ангел* та ін.). Закони служіння Богові, правила відправлення релігійних обрядів, а також спеціальні правила для священиків та їхніх сімей прописані у самому тексті Святого Письма. Звідси випливає, що ті слова, які використовуються в сучасній мові для найменування предметів церковного побуту та у практиці відправлення церковних обрядів, зафіксовані у Біблії і є біблійними.

Висновки. Вибір класифікації біблійних фразеологізмів, як правило, зумовлений завданнями наукового дослідження та його пошуковим фокусом. Серед класифікацій біблеїзмів найбільш відомими є класифікації за етимологічним і семантичним критеріями, за типом формування, за хронологічним критерієм, за ступенем їхнього зв'язку з Біблією, за критерієм їх відповідності рівням мови, за тематичним принципом. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виопрацюванні єдиної універсальної класифікації біблійних фразеологізмів, з урахуванням критеріїв їх вирізнення та специфіки функціонування в мовному просторі.

Література

1. Бакина А. Д. Библизмы vs библейные фразеологизмы: уточнение понятий (на примере английских и немецких текстов) // Лингвистика. 2021. Т.21. № 6. С. 35-43. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bibleizmy-vs-bibleyskie-frazeologizmu-utochnenie-ponyatiy-na-primere-angliyskih-i-nemetskih-tekstov>
2. Дзера О. В. Англо-українська біблійна фразеографія: перекладознавчий аспект // Закарпатські філологічні студії. Вип. 3. Т.2. С. 133-138. URL: http://zfsjournal.uzhnu.uz.ua/archive/3/part_2/29.pdf
3. Бердникова Н. А., Уарова Н. А. Функционирование библизмов в современном русском языке. 2015. С. 109-119. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/funktsionirovanie-bibleizmov-v-sovremennom-russkom-yazyke>
4. Бетехтина Е. Н. Фразеологизмы с библейскими именами (в русском и английском языках) / под ред. Г. А. Лилич. СПб: Изд-во СПб ун-та, 1999. 172 с.
5. Бирих А., Матешич Й. Фразеология библейского происхождения. Прага, 1999. 487 с.
6. Вергалюк М. М. Лексикографування біблійних фразеологізмів в українській мові // Мовні і концептуальні картини світу. 2018. Вип. 2 (64). С. 36-42. URL: <https://mova.knu.ua/wpcontent/uploads/2019/11/5-1.pdf>
7. Гак В. Г. Вопросы сопоставительной фразеологии (библизмы в русском и французском языках // Вопросы языкознания. 1997. № 5. С. 55-65. URL: <https://vja.ruslang.ru/ru/archive/1997-5/55-65>
8. Касумова М. Ю. Библийская фразеология в современных лингвистических исследованиях. 2014. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bibleyskaya-frazeologiya-v-sovremennyh-lingvisticheskikh-issledovaniyah>
9. Матвеева Н. П. Библизмы в русской словесности. М.: Наука, 1999. 126 с.
10. Піддубна Н. В. До питання про статус біблізмів у сучасній українській мові // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2017. Вип. 45. С. 40-46. URL: <https://zenodo.org/records/814025>
11. Талалай А. А., Сітко А. В. Біблізми як особливий різновид фразеологічних одиниць // Theoretical and empirical scientific research: concept and trends. Volume 2. С. 102-104. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/17323>

Abstract. The article deals with the concept of the “biblical idiom”, as well as defines its specific features and criteria for distinguishing it from other language units. Special attention is given to the principles of classification of the biblical idioms. The most wide-spread classifications include those based on etymological and semantic criteria, the type of formation, the chronological criterion, the degree of the idiom’s correlation with the Bible, the criterion of its correspondence to language levels, the thematic principle.

Key words: biblicalism, biblical idiom, phraseological unit, classification of biblical idioms, classification criteria.

Стаття відправлена: 26.02.2024 р.

© Лещенко Г. В., Гречуха Л. О.